

УДК 811.111'366.581

ТРАНСПОЗИЦІЯ ПРЕТЕРИТНИХ ТА ФУТУРАЛЬНИХ ЧАСОВИХ ДІЄСЛІВНИХ ФОРМ У ПЛОЩИНУ ТЕПЕРІШНОСТІ

П'ятничка Т. В.

Тернопільський національний економічний університет

У статті йдеться про окремі мовні засоби, які здатні за певних умов змінювати часову орієнтацію. Об'єктивну презентну ситуацію реалізовано в текстовій структурі художнього дискурсу за допомогою мовного інструментарію різних рівнів. Кожна мова володіє широким спектром засобів для вираження різноманітних кореляцій у темпоральній площині теперішності. У дослідженні приділено особливу увагу функціонуванню семантичних і граматичних транспозицій претеритних і футуральних часових дієслівних форм англійської мови.

Ключові слова: категорія теперішності, транспозиції часових дієслівних форм, сприйняття часу.

Пятничка Т. В. Транспозиция претеритных и футуральных временных глагольных форм в сферу настоящего. В статье рассматриваются некоторые конкретные способы отнесенности действия к настоящему. Объективная презентная ситуация реализуется с помощью языкового инструментария разных уровней, объединенного в текстовую структуру. Каждый язык предоставляет широкий спектр различных средств выражения всевозможных корреляций сферы настоящего. В исследовании особое внимание уделено использованию семантических и грамматических транспозиций претеритных и футуральных временных глагольных форм английского языка, а также проанализированы их контекстуальные значения.

Ключевые слова: категория настоящего, транспозиции временных глагольных форм, восприятие времени.

Piatnychka T. V. Transposition of Past and Future Simple Tense verb forms into the field of presence. The article deals with some specific ways of referring an action to the presence. The objective present peculiarities are realized in the language by means of different levels usually combined in a text structure. Every language provides its speakers with a wide range of powerful means to express the present time correlations. They are examined with respect to human's perception of time and its social organization.

The stock of the language means for reproducing the presence is classified according to the zones of the functional-semantic field of the presence with respect to the commonness and interaction of their semantic functions, identified and illustrated in the process of their analysis.

In the given paper an attempt is made to show that there is no one-to-one correspondence between time and tense. The reason of such a situation is to meet the requirements of communication in all its aspects. Particular tense forms need not always carry their basic time-referential meaning. A present tense form may sometimes refer an action to the past dimension; a past tense form may sometimes refer an event to the non-past and so on. That is why in the research special attention has been paid to the usage of semantic devices concerning the transformations of tense forms. The contextual meanings of the past and future simple tense forms are considered in detail. They are not the typical grammar means that represent the category of presence, therefore, they are qualified as those which function in the peripheral zones of the functional-semantic field and indicate the category of present time orientation.

Key words: category of presence, tense forms transpositions, perception of time.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Описуючи систему мовних засобів реалізації теперішності, ми виходимо з того, що мова як явище соціальне і як продукт людської діяльності має цільове спрямування. Вивчення фактичного матеріалу доводить, що кожен окремий мовний засіб відтворення теперішності, наскільки б вдало і влучно він не був підібраний автором, виражає лише частину того різноманіття властивостей, станів і зв'язків предметів та явищ об'єктивної дійсності, які відображає свідомість автора і яку він прагне передати через персонажів та створені ним комунікативні ситуації. Тому доцільно було б провести комплексне, узагальнене дослідження, що презентувало б специфіку відображення теперішності різнорівневим та різноплановим інструментарієм.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У науковій літературі питання семантики дієслова, різних форм теперішнього часу або їх комбінацій висвіт-

лювали Є. В. Бондаренко, Л. М. Великова, Т. І. Домброван, Дж. Ейтчінсон, О. О. Залізник, О. М. Гарбалев, М. М. Лучак, В. М. Сердюк, М. М. Удіна, І. І. Левіна, С. Barber, D. Brasil, R. Close, M. Swan, E. Woods, N. McLeod, J. Cheshire, T. Crowell, D. Bolinger, S. Ehrlich, M. Lewis, Ch. Meyer, R. Reichman-Adar, D. Crystal, G. Leech, A. Delahunty, E. Weiner.

Значний доробок науковців у вивченні англійських дієслівних видо-часових форм і особливостей їх функціонування не означає недоцільності розвитку лінгвістичних досліджень у цьому аспекті, а, навпаки, наголошує на потребі системного аналізу усієї сукупності засобів вираження реальної презентної темпоральної ситуації. Цілісне опрацювання повного інструментарію передачі об'єктивної теперішності загалом та його інструментів зокрема дає можливість виділити різноманітні семантичні елементи значень, відповідно до яких різнорідні мовні засоби інтегруються у функціонально-семантичне поле теперішності (ФСПТ).

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у виокремленні претеритних і футуральних мовних структур, які здатні виражати теперішність, та аналізі особливостей відтворення ними часового значення та часової орієнтації на об'єктивну презентну ситуацію. Відповідно до мети визначено такі **завдання**:

– виокремити мовні структури, здатні виражати теперішність;

– виявити особливості функціонування структур вираження теперішності в художньому дискурсі;

– змодельовати функціонально-семантичне поле теперішності (ФСПТ) і розподілити виявлені нами засоби вираження презентності в художньому дискурсі по ядровій, насколядровій та периферійних зонах поля відповідно до рівня концентрації базисних темпорально-дейктичних ознак та регулярності вживання;

– дослідити особливості вираження часової орієнтації на теперішність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Подібно до суті будь-якого явища, суть теперішності складається з її властивостей, *функціонально-семантичних особливостей*, що виявляються у функціонуванні мовних засобів, якими вона реалізується. Численні приклади свідчать, що час може відтворюватися засобами, які не виражають ні категорії часу, ні категорії часової віднесеності, але вказують на час, передають однозначне розуміння часової характеристики подій /станів, тому ми, крім усього, виділяємо *категорію часової орієнтації*, яка реалізується через: а) підпорядковані авторському задуму семантично-стилістичні інтерпретації граматичних форм; б) різнорівневі засоби мови, що мають часові семи або ситуативно орієнтують події/стани на момент мовлення чи якусь іншу точку відліку, яку, своєю чергою, встановлюють з урахуванням моменту мовлення, вказують описово чи мають на увазі, оскільки логічно впливає із певної ситуації/контексту; в) транспозицію граматичних форм.

З огляду на те, що фактологічною базою нашого дослідження є англійські твори художньої літератури, слід виокремити проблему вираження часових значень та часових відношень на рівні художнього дискурсу. Особливості реалізації темпоральності в художньому творі зумовлені тим, що ця категорія у даному випадку пов'язана із співвідношенням двох часових осей: подій, що описуються, та тексту, що їх описує. Мовець, уживаючи ту чи іншу форму дієслова, не просто вказує чи називає об'єктивний час позначеної ним дії, він подає його відповідно до цілі розмови, пропонуючи іншим саме той ракурс, який мають сприйняти за його задумом. У художньому творі мовець – це персонаж, через сприйняття і висловлювання якого ми усвідомлюємо співвідношення описаних дій і станів із зображуваною дійсністю, що є для нього реальною.

Щоб розглянути у комплексі аспекти і повноту відтворення об'єктивної теперішності в художньому дискурсі, ми вдаємося до аналізу мовних засобів її вираження в англійських літературних творах на основі принципу поля як сфери взаємодії граматичних структур з елементами контексту. Це дає можли-

вість виокремити найтипівші моделі, які зосереджено у ФСПТ, згрупувати їх у зони поля відповідно до: а) концентрації базових ознак теперішності; б) семантичного потенціалу, реалізованого в конкретних висловлюваннях залежно від різноманітності варіантів взаємодії системних елементів і середовища; в) опозиції претеритним і футуральним формам; г) регулярності їх функціонування.

Зазначені аспекти підходу до структуризації ФСПТ дають змогу виділити ядрову, насколядрову та близьку, віддалену і найвіддаленішу периферійні зони функціонування різнорівневих мовних засобів реалізації теперішності у художньому дискурсі (рис. 1. Функціонування мовних засобів у зонах ФСПТ).

Подані нижче моделі відносимо до засобів контекстуальної реалізації теперішності. Контекст у роботі розуміємо як сукупність формально фіксованих умов, за яких однозначно розкривається зміст тієї чи іншої мовної одиниці.

МОДЕЛЬ 1 – транспозиція претеритних форм: Past → Present

$$M 1 \quad V_2 \rightarrow \text{Present}$$

$$\text{was/were} + V_{\text{ing}} \rightarrow \text{Present}$$

Структури цієї моделі передають випадки, коли претерит функціонує на віддаленій периферії ФСПТ і за рахунок транспозиції граматичного значення реалізує категорію орієнтації на теперішність.

Здатність форм минулого часу виражати презентність є типовою не лише для англійської мови, а й для української, російської, німецької. На це явище у своїх наукових доробках вказують дослідники: К. Я. Кусько, Є. О. Гончарова, О. І. Хазова, Х. Брінкман та інші [4, 41–43; 1, 64; 5, 97; 6, 82]. У спеціальній статті, присвяченій механізму функціонування темпоральних форм у системі невластиво-прямої мови, К. Я. Кусько на низці прикладів з німецької художньої літератури простежує семантику презентності наявних у текстах претеритних форм [3, 38–44].

Претерит зазвичай набирає значення орієнтації на теперішність в умовах транспозиції, коли категоріальна часова семантика цієї форми вступає у конфлікт з темпоральністю контексту: контекст вказує на теперішнє (відносно персонажів), хоча вжито дієслівну форму минулого:

1. “*There was no sense in getting up now*” (2, 82).
2. “*Now he felt sorry for her*” (8, 261).
3. “*But now it seemed more than an amusing foible*” (5, 39).
4. “*There was a waterlogged silence. The two uninsured plumbers, gay and lecherous moments before, were lifeless now*” (9, 103).
5. *Now, she was forced to admit that if he didn't show the students any more warmth than he was showing now, all her work would have been in vain* (3, 18).
6. “*But was there anything one could do nowadays that somebody couldn't laugh at?*” (5, 55).
7. “*But today, bless his heart, he looked like a perfect little angel*” (3, 24).
8. “*Why did you study German?*”

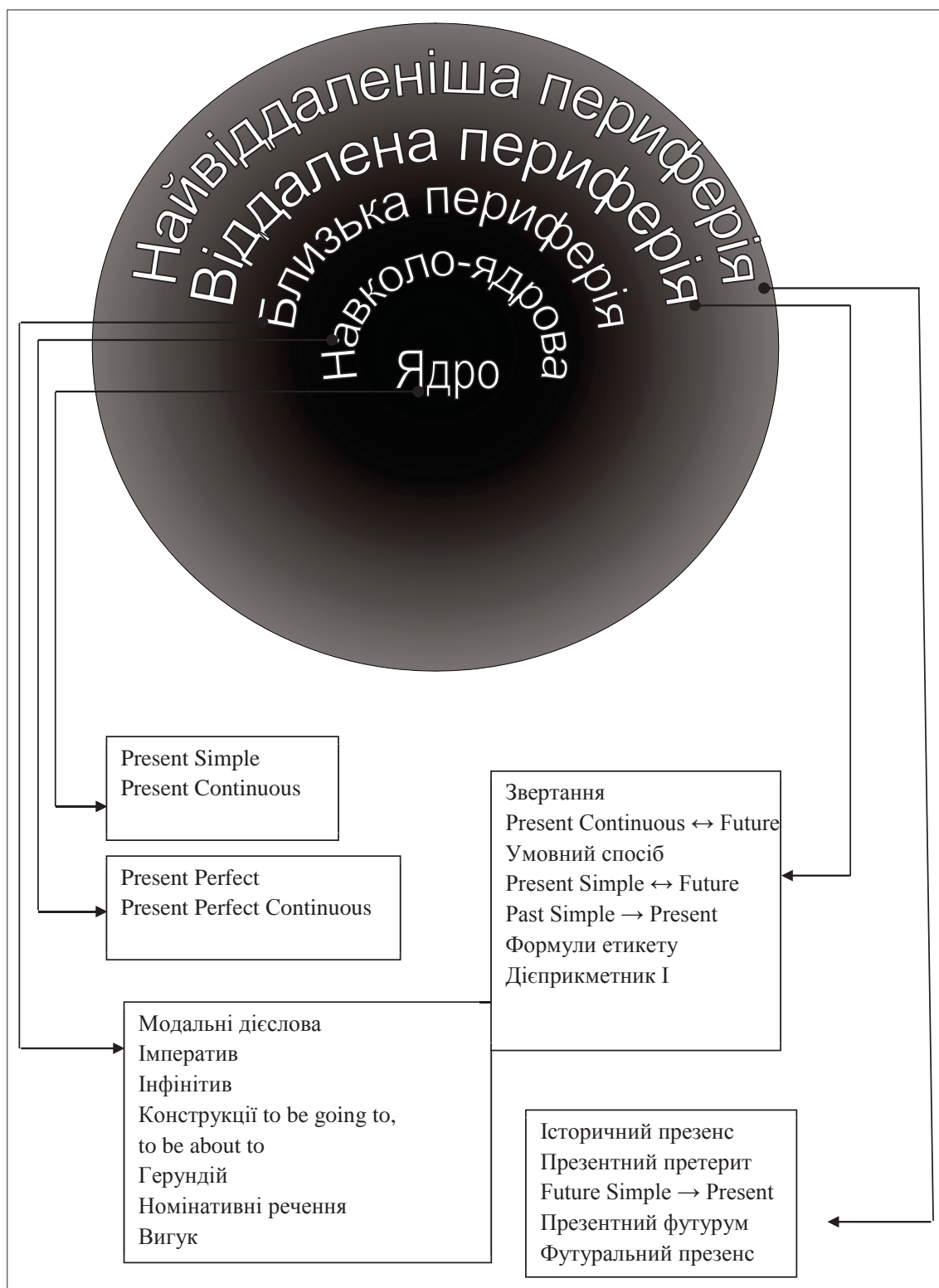

Рис. 1. Функціонування мовних засобів у зонах ФСПТ

*I looked at him dumbly. "Why **did** one study anything? Because one **wanted** to know. I wanted to make up my lack of ordinary education. I told my grim interrogator cautiously"* (4, 169).

9. *"Boys never **understood** what a friend a doll could be"* (4, 171).

У прикладах 1–9 домінують претеритні форми часу, але їх поєднання з корелятами теперішності або сам

зміст речення приводить до того, що сюжетні події не сприймаються як минулі. Структури наведених речень можна розділити на дві групи. До першої відносимо приклади 1–7, у яких прислівники *now, nowadays і today* як маркери теперішнього часу сприяють транспозиції значень дієслівних форм минулого часу *was, were, felt, seemed, looked і was showing*. Претерит у цих випадках не виявляє своєї традиційної катего-

ріальної семантики, а набуває нової – він у художній формі реалізує об'єктивну для персонажа твору теперішність. Особливо показовим з цього приводу є приклад 5, де форма Past зумовлена правилом узгодження часів. Форма *was showing* репрезентує теперішню щодо мовця дію, передаючи відношення персонажа до студентів у період, що збігається з часом аналізу цього відношення героїнею.

Маркери теперішнього часу в поданій групі прикладів вживаються для виділення саме того чи іншого стану серед інших, щоб зосередити увагу читача на нову, у теперішньому для мовця часі якість на противагу попередньому стану речей. Презентність тут співвідноситься з минулим, яке виступає як тло для актуалізації теперішнього. Внаслідок вираження теперішності граматичними формами минулого часу виникає особлива динаміка, і розповідь сприймається як художнє теперішнє.

У другій групі прикладів (речення 8, 9) форми *did, wanted, understood* передають теперішність, надаючи дієсловам узагальнювальне значення.

МОДЕЛЬ 2 – транспозиція футуральних форм: Future → Present

M 2 will/shall + V₁ → Present

Завдяки поліфункціональності першого компонента структура *will+V₁* може передавати повторювані дії у теперішньому чи просто узагальнене теперішнє [2, 92] і належати до найвіддаленішої периферії ФСПТ. На противагу використанню Future Simple з дієсловом *will* у модальному значенні, приклади 1–4 демонструють випадки, коли понятійний розвиток здійснюється від лексики до граматики, і сполучення *will* з *інфінітивом* перетворюється з коллокації двох значень у фразеологічну одиницю з єдиною граматичною спрямованістю.

Nowadays a broken heart will run to many editions (9, 17).

“Don't call good hare soup bawd bree” – she said. “It is what it is. I will call it that” (1, 23).

“I'd had a brother, who only now comes to me as part shadow, part light, a baby born when I was three and who died when I was four, and there are times before I go to bed when I will stop in at Burton and Wilman's room, sometimes even James', though he has fast become a man and lost the look of a child, and I will see in their faces the faintest trace of my brother” (6, 5).

The nurses who have to record the medication orders and give the pills to the patients will sometimes note omissions and phone the doctor to ask about the order (7, 117).

Although kestrels seldom prey on anything bigger than a rat, they will sometimes attack young rabbits (1, 142).

У реченні 1 одного слова *nowadays* як лексичного маркера презентності достатньо, щоб уточнити функціонування *will+V₁* як мовного засобу, що реалізує повторювану дію у площині узагальненого теперішнього. Транспозиція Future → Present (від майбутнього за формою до теперішнього за значенням) здійснюється на контекстуальному рівні, і орієнтації на презентність досягають за допомогою лексично-часового маркера. Приклади 2–5 доводять здатність структури *will+V₁* як засобу орієнтації на теперішність функціонувати на найвіддаленішій периферії поля презентності без допоміжних маркерів (*sometimes* у прикладах 3–5 вказує на характер дії, а не на її часову орієнтацію). Відповідно до властивої структури значення повторюваності кожне речення репрезентує багатократну дію в неактуальному теперішньому: у теперішні дні – приклад 1; завжди, коли йдеться про цей суп – приклад 2; кожного разу, як зупиняюся у кімнаті Вільяма чи Реймса – приклад 3; час від часу, коли медсестри помічають пропуски у призначеннях лікаря – приклад 4. У реченні 5 *will attack* набуває властивого для Present Simple значення постійної характеристики об'єкта, яке, однак, проявляється за певних умов.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна стверджувати, що:

- для реалізації теперішності у мовленні вагоме значення має кожен із засобів її вираження;
- значення лексичних часових маркерів презентності варіюються від самостійного вираження теперішності до конкретизації часу, характеру дії та площини презентності, яку вона охоплює, до надання дії певної експресивності і до зовсім незначної чи нульової ролі лексично-часового маркера;
- контекстуальну теперішність зумовлює функціонування часових дієслівних форм у їхніх некатегоріальних значеннях (M 1–2);
- реалізація презентності може здійснюватися не лише через вираження категорії часу, а також за рахунок часової орієнтації (M 1–2): контекстуальне відтворення теперішності, якого досягають шляхом транспозиції значень претеритних і футуральних форм (моделі 1–2), становить лише 1,3% усіх аналізованих прикладів.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо виокремлення та виявлення специфіки функціонування мовних засобів реалізації категорії минулого та майбутнього часу в площині англійського художнього дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Е. А. Несобственно-прямая речь в современной немецкой художественной прозе : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Евгения Александровна Гончарова. – Л., 1968. – 153 с.
2. Ермоленко С. С. Образные средства морфологии / С. С. Ермоленко. – К. : Наук. думка, 1987. – 122 с.
3. Кусько К. Я. Темпоральна система невластне-прямої мови / К. Я. Кусько // Іноземна філологія. – Львів, 1980. – Вип. 58. – С. 38–44.
4. Кусько Е. Я. Проблемы языка современной художественной литературы / Е. Я. Кусько. – Львов : Изд-во при Львовском государственном университете, 1980. – 208 с.
5. Хазова О. И. Функции и грамматическое оформление чужой речи в произведениях : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. И. Хазова. – Ташкент, 1967. – 178 с.
6. Brinkmann H. Die deutsche Sprache // Gestalt und Leistung / Hennig Brinkmann. – Dusseldorf, 1971. – S. 73–91.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Adams R. Watership Down / Richard Adams. – Great Britain : Penguin Books, 1974. – 478 p.
2. Crichton R. The Camerons / Robert Crichton. – USA : Alfred A. Knopf, 1972. – 510 p.
3. Dair Ch. Hesitant Hero / Christina Dair. – USA : Silhouette Books, 1994. – 256 p.
4. Forrester H. By the Waters of Liverpool / Helen Forrester. – London : Fontana, 1981. – 280 p.
5. Galsworthy J. The Forsyte Saga / John Galsworthy. – Moscow : Progress Publishers, 1964. – 304 p.
6. Lott B. Jewel / Bret Lott. – New York : Washington Square Press, 1992. – 358 p.
7. Nolen W. A. Surgeon Under the Knife / W. A. Nolen. – New York : Dell Publishing Co., 1977. – 221 p.
8. Rock P. The Passing Bells / Phillip Rock // Reader's Digest Condensed Books. – Canada : The Reader's Digest Association Ltd, 1980. – P. 247–440.
9. Vonnegut K. God Blessed You, Mr. Rosewater / Kurt Vonnegut. – New York : Dell Publishing Co., 1973. – 192 p.
10. Wilde O. The Picture of Dorian Gray / Oscar Wilde. – Kiev : Dnipro Publishers, 1978. – 232 p.